

De Tlingit

de oorspronkelijke
bewoners
van de westkust
van Noord-Amerika
en Alaska

Ceremoniële raafratel,
waarschijnlijk Tlingit, ca. 1850,
31 x 11 x 10 cm.
© Christies LTD

Deel I: sjamanisme

Onze hedendaagse ogen zien in deze Tlingit-raafratel een prachtig en vakkundig gecreëerd gebruiksvoorwerp. De fascinerende spirituele wereld die erin verborgen ligt, kunnen we slechts vermoeden en deze verdient nader onderzoek.

In dit artikel ga ik in op de sjamanistische wereld achter dit object en de rol van de sjamaan in de Tlingit-samenleving.

* Ingeborg van Bleisem is in 1985 afgestudeerd aan de Amsterdamse Academie voor Beeldende Vorming en heeft in 2001 de opleiding Dansexpressie afgerond. Daarnaast heeft zij praktische studies gedaan in sjamanisme bij onder anderen André Two Bears (Noord-Amerika), Wai Turoa Morgan (Maori Nieuw-

Zeeland), Angaangaq (Inuit Groenland) Winona Twowords (Lakota Noord-Amerika), Katherine Cheshire (Hopi Noord-Amerika), Petra Giesbergen (Siberisch sjamanisme). In 2006 heeft zij een reis gemaakt naar de Westkust van Canada en verbleef zij onder andere in Koeye Lodge bij de Bella Coola.

De specifieke Tlingit-cultuur is 4000 jaar geleden ontstaan

De Tlingit (de eerste mens) is een volk dat leeft aan de noordwestkust van Noord-Amerika in het gebied dat zich uitstrekt van Zuidoost-Alaska tot Noordwest-Canada. De eerste nederzettingen zijn gevonden bij Groundhogbay (Alaska) en dateren van rond 9000 v.Chr. Ze zijn gesticht door volken afkomstig uit Siberië en Mongolië, die immigrerden via de Beringstraat. In Siberië leven volkeren met een vergelijkbare sjamanistische en nomadische cultuur. De specifieke Tlingit cultuur is 4000 jaar geleden ontstaan. De Tlingit was een sterk volk, dat door oorlogvoering en handel de best bewoonbare kuststreken annexeerde. Vanwege een overvloed aan voedsel en grondstoffen, zoals hout, hebben zij het nomadische leven achter zich kunnen laten en zich permanent

gevestigd aan de kust. Omdat men zich niet meer hoefde te verplaatsen kon men de indrukwekkende kunst en cultuur ontwikkelen die we heden ten dage van ze kennen. Handel met naburige volken bleef een inkomstenbron, evenals de visserij en de jacht.

Veel gedachtengoed verloren

Met de komst in Alaska van en de overheersing door de eerste Russische orthodoxe christenen rond 1741 werd de destructie van de sjamanistische cultuur ingezet. Het christelijk orthodoxe geloof van de Russische kolonisten verwierp de sjamanistische gebruiken van de Tlingit. De sjamaan die de hoofdvertegenwoordiger van deze cultuur is, werd vervolgd. Het werd zelfs verboden om het sjamanistische gedachtengoed uit te dragen. Dit is door de latere Euro-Amerikaanse overheersers voortgezet tot in de 20ste eeuw. Veel van het traditionele sjamanistische gedachtengoed is hierdoor verloren gegaan.

Vanwege de sterk ontwikkelde cultuur heeft het Tlingit-volk zich tot op de dag van vandaag kunnen handhaven. Tegenwoordig proberen de inheemse stammen alles wat aan kennis bij de ouderen bewaard is gebleven nieuw leven in te blazen. Ikzelf was door een samenloop van omstandigheden zo gelukkig dat ik in 2006 bij een jeugdkamp van de Bella Bella-stam in Koeya Lodge mocht zijn waar de traditionele dansen en gebruiken opnieuw aan de jeugd geleerd werden. Heel iets anders dan wat voor de toeristen opgevoerd wordt!

De traditionele samenleving en cultuur

De taal van de Tlingit heeft

geen overeenkomsten met die van omliggende volken.

Families woonden gezamenlijk in de langhuizen, grote huizen gebouwd van cederhout. Voor het huis werd een cederhouten totempaal geplaatst waarin de geesten van de familie zijn uitgesneden in diergedaanten, zodat iedereen kan zien welke familie daar woonde.

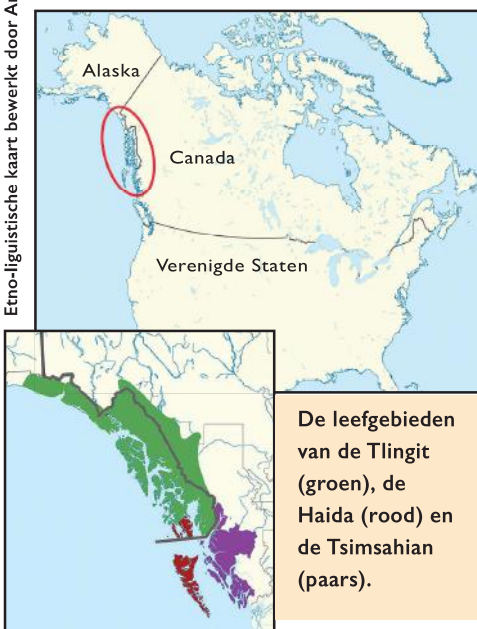
De samenleving bij de Tlingit was zeer gestructureerd. Man en vrouw waren gelijkwaardig, maar de overerving ging via de vrouw.

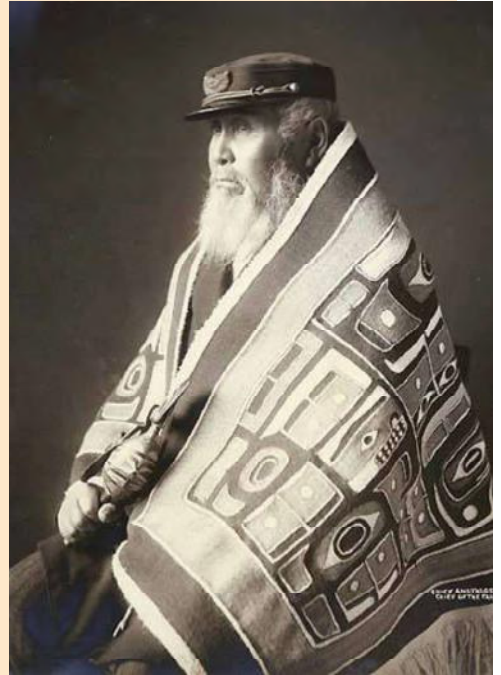
Er zijn twee hoofdd clans: de Raafclan en de Wolf/Adelaarclan. Vervolgens zijn er de individuele familienamen aangeduid door andere dieren zoals Kikker, Bever, Beer, Otter en Orka. Tenslotte een naam die bij het langhuis hoort waarin men woonde. Men bezat dus drie namen. De naam van Tlingit auteur Lena M. Lauth luidt in het Tlingit: Dakl'aweidí, Hit, Kookhittaan (Adelaar clan, familienaam Orka, het langhuis Beer).

Klassensysteem

Er heerste een drie klassensysteem. De rijke bovenklasse, zij beheerde de vis- en jachtrechten en ging over de liederen, machtssymbolen, verhalen en dansen. Er was een middenklasse van gewone burgers en een lage klasse die vaak uit slaven bestond, buitgemaakt bij naburige volken. Trouwen mocht alleen met iemand uit een andere hoofd

Etno-linguïstische kaart bewerkt door André Smit

Linksboven: Tlingit-sjamaan met raaf-ratel, Zuidoost Alaska, circa 1899.

Bron: Alaska Native Collections Takou Indian.
Foto Winter & Pond.

Boven: Chief Anotklosh of the Taku, Alaska, ca. 1913

Seattle Historical Society Collection.

Links: Langhuizen van de Haida (Gwaii) met familie-totempalen ervoor, op het eiland Skidegate in 1878.

Foto George M. Dawson.

Tlingit ixt met zijn lange haar, ratel, zielenvanger en andere amuletten om zijn hals, 1900. Deze ixt is herkend door George Jim Sr uit Agoon (1901 - 1997) als zijn grootvader Berner' Bay Jim (Aanxudaas, Dl'oogudzees) van de Wooshkeetan clan van Toos Hit (haai huis) van de Aak'w kwaan. Foto Winter & Pond, Wikimedia

In het gedachtengoed van de Tlingit waren de dieren al lang voor de mens op aarde

clan. Zo werd er zorggedragen voor balans en harmonie. Bij overlijden gingen de bezittingen van de man over op de clan, de bezittingen van de vrouw naar haar kinderen. Het clanhoofd behoorde tot de bovenklasse. De familieverbanden zijn voor een buitenstaander ingewikkeld en moeilijk te doorgronden. De verhalenvertellers hielden de samenleving bijeen. Zij vertelden heel nauwkeurig de geschiedenis van het volk en de clan, zo ook de verbinding met land, dieren en de geestenwereld. Verhalen, liederen en dansen werden vooral in de wintermaanden beleefd en werden beschouwd als grote rijkdom. In de korte zomers werd er gejaagd, verzameld en gevestigd. De zalmtrek van juni tot oktober was een van de grootste voedselbronnen.

De sjamaan ofwel ixt

Een aparte rol was weggelegd voor de sjamaan, in het Tlingit de *ixt*. De *ixt* kon zowel mannelijk als vrouwelijk zijn en nam een zeer belangrijke plek in. Eenmaal *ixt* geworden, werd het haar niet meer geknipt en had men geen seksuele contacten meer. Via het haar ontvangt de *ixt* zijn/haar spirituele kracht. De taken van de *ixt* waren: de gezondheid van de clan bewaken, militaire adviezen geven, rechtspraak uitoefenen, vis- en jachtsucces bepalen, toekomst voorspellen, ziekte genezen en heksen opsporen. Dit alles bereikte de *ixt* door

rituelen en ceremonies uit te voeren om zo de vijandige en boze geesten te verjagen en goede geesten aan te roepen voor bescherming en heling. Bij de rituelen en ceremonies werd de *ixt* geholpen door zijn bezielde persoonlijke objecten zoals maskers, ratels, hoofddeksels, kleding en drum.

De geesten van de objecten zijn vaak verbonden met dieren. In het gedachtengoed van de Tlingit waren de dieren lang voor de mens al op aarde. Zij hebben veel kennis. Deze diergeesten worden bij een inwijdingsceremonie uitgenodigd om in de objecten te komen wonen. De *ixt* moest op zijn beurt goed voor zijn geesten in de objecten zorgen anders konden zij de *ixt* zelfs doden. Aan de afbeeldingen op het object kon men zien welke diergeest(en) daar woonden.

De ixt: hij/zij die weet

Het basiskarakter van sjamanisme is dat men ervan uitgaat dat alles wat geschapen is, een bezieling heeft. Dat geldt ook voor voorwerpen. Deze ziel met een individuele geest is verbonden met de Grote Geest, die zelf geen persoonlijkheid heeft. Met deze Grote Geest is geen direct contact mogelijk, maar wel via individuele geesten. Dit wordt animisme genoemd. In sjamanistische culturen is het de sjamaan die het vermogen heeft om contact te leggen met de geestenwerelden en die met hen kan communiceren. De sjamanistische wereld bestaat uit: de bovenwereld, de middenwereld en de benedenwereld. De middenwereld is de werkelijkheid waarin wij leven op aarde. De boven- en benedenwereld zijn de onzichtbare geestenwerelden. Deze drie werelden zijn nauw met elkaar verbonden en beïnvloeden elkaar. De sjamaan kan in trance (verruiming van het bewustzijn) komen en zo door deze werelden reizen en aan informatie komen.

Dit is een algemeen kenmerk van sjamanistische culturen. Per volk kunnen er verschillen zijn in uitvoering, bereiken van de trancestaat en beleving van de werelden. Bij de Tlingit-sjamaan wordt deze trancestaat bereikt door het ritme van drum, ratel en dans, mede door te vasten of zich terug te trekken in de wildernis. In de trancestaat is men niet meer gevoelig voor prikkels vanuit de middenwereld. Vandaar dat de *ixt* assistenten nodig heeft om een veilig verloop van de trance te bevorderen.

Hoe word je een ixt?

Het kan zijn dat men al van kindsbeen af door de geesten bezocht en geroepen wordt om *ixt* te worden. Zo'n kind heeft vaak een spirituele aanleg. Ook door overerving of door aanwijzing van de oude *ixt* kan men *ixt* worden. Het is geen vrije keuze. Hebben de Geesten iemand persoonlijk of via de *ixt* laten weten dat hij/zij de opvolger van de oude *ixt* wordt, dan mag deze niet weigeren. Weigeren heeft zware ziekte tot gevolg net zolang tot men de taak op zich neemt.

Om echt *ixt* te worden, moet de novice eerst een visioen zoeken in de wildernis gedurende minstens vier dagen. Een visioen beleven houdt in dat de novice contact krijgt met de geestenwereld van geestdieren en geesthelpers. Zij geven kennis over hoe een bekwaam *ixt* te zijn en geven

De zielenvanger is een zeer belangrijk ritueel object

de novice een persoonlijk krachtlied om de geesten mee aan te roepen.

Tevens zal de novice bezocht worden door zijn persoonlijke geestdieren. De novice moet het geestdier vangen en zijn tong uitsnijden. De tong werd dan op een geheime plek in de wildernis verstopt. Er moeten minimaal vier geestdieren verschijnen om ixt te kunnen worden. Als de novice een hele krachtige ixt is, kunnen er wel acht geestdieren komen.

Deze dieren zijn verbeeld in de dansmaskers, kleding en ratel van de ixt. Al deze objecten zijn zeer heilig en mogen alleen door de ixt zelf aangeraakt worden of door zijn aangewezen helpers (vaak familieleden).

Zielenvanger

Een zeer belangrijk ritueel object is de zielenvanger. Dit is meestal een hol bot dat versierd wordt met symbolen van de persoonlijke geestdieren. Met behulp van de zielenvanger kon de ixt verloren zielenstukken van een patiënt ophalen uit de geestenwereld en deze zielenstukjes weer via het holle bot terugblazen in de patiënt. Dit werd gedaan door het bot op het hart of het voorhoofd te plaatsen en dan te blazen. Het verlies van zielenstukken wordt vaak gezien als de oorzaak van ziekte en onbalans. Men kan stukken van de ziel verliezen door traumatische ervaringen of negatieve emoties.

Het begraven van de ixt

Als een hooggeplaatst persoon overlijdt, wordt zijn lichaam vier dagen in zittende houding achterin het langhuis gezet. Hierna wordt het lichaam gecremeerd. Met dit vuur wordt warmte meegegeven voor in het hiernamaals. Een jaar later wordt er een ceremonieel feest gegeven: in het Tlingit de *koo.eex*, in het Engels genaamd de *pottatch*.

De ixt wordt niet gecremeerd maar in een houten grafhuis op de zij neergelegd en droogt daar gewoon op.

Soms wordt het hoofd, net als bij krijgers, afgehakt en in een speciale kist geplaatst. Hierdoor blijft de geest van de ixt rond zijn grafhuis aanwezig, net als zijn geesthelpers. Zijn onderscheidingstekenen worden in een houten kist bijgezet totdat de nieuwe ixt bekend is. Als de novice voor het overlijden door de ixt zelf aangewezen is als opvolger, dan blijft deze nachten lang waken bij het grafhuis tot de geesten hem/haar bezoeken en hun goedkeuring geven. Dan mogen de onderscheidingsobjecten meegenomen worden om opnieuw te gebruiken. Alleen de persoonlijke hoofd-geest van de ixt blijft bij het graf, soms verbeeld in een houten beeld. De familie en de assistenten van de ixt hebben de plicht om het grafhuis te onderhouden, waarvan de plek vaak door de ixt zelf is uitgezocht. Het betreden van deze plek door niet-familieleden is verboden. De geest van de overleden ixt kan overtredders het leven lastig maken.

Luitenant George Emmons heeft tussen 1882-1887 veel grafobjecten gevonden bij de ixt-grafhuizen en verzameld. De graven werden niet meer verzorgd vanwege grote sterfte onder de Tlingit door epidemieën en het verbod op het uitoefenen van het sjamanisme. De ixt werden vervolgd. Er was dus geen opvol-

ger meer en ook geen familie om het graf te verzorgen. Zo raakten deze heilige voorouderplekken in de vergetelheid.

In het vervolg deel

In deel 2 van dit artikel wordt nader ingegaan op de raaf-ratel. Hoe wordt hij gebruikt, wat betekenen de symbolen en hoe wordt hij gemaakt.
ingeborg9@hotmail.com

Literatuur

- Bishop, M.** (2001). *The relationship between spirit and matter. Can shamanism help us heal?* Greenwich: Greenwich University Press
- Eliade, M.** (1972). *Shamanism: archaic techniques of ecstasy.* Princeton N.J.: Princeton University Press
- Jilek, W.G.** (2019). *Indian Healing: Shamanic Ceremonialism in the Pacific Northwest Today.* Surrey (Can.): Hancock House Publ.
- Kampen, U. van** (2021). *History of Yukon First Nations Art.* Doctoral Thesis Leiden University
- Lauth, L.M.** (2011). *Tlingit Women in Leadership, One Culture, Two Worlds.* All Regis University Thesis Paper 672
- Macleod, W.C.** (1925). Certain mortuary aspects of North West coast culture. In: *American Anthropologist* 27
- Taylor, C.F.** (ed.) (1995). *Native Americans Arts and Crafts.* Smithsonian Publ.
- Zimmerman, L.J.** (2012). *Indianen uit Noord-Amerika, Leven, mythen en kunst.* Kerkdriel: Librero

Internet

- Worl, R.** (2019). *Tlingit Spirituality and Shamanism in the 21st century.* Lezing op YouTube <https://www.youtube.com/watch?v=iAuzZUR6IDk>

Linksboven: Een begraafhuis van een ixt met op de voorgrond beelden van zijn geesthelpers, Chilkat clan Alaska.

Library of Congress, foto Winter & Pond, 1895

Rechtsboven: Zielenvanger van de Tsimshian, 1840-1860, been, zeeoorschelp (*Haliotis* spp) en leer, 19 x 24 x 3 cm. Coll. Detroit Institute of Arts nr. 2011.104

Onder: Ceremoniële cape, Tlingit, Chilkat clan, 1850-1900, gemaakt van cederbast, berggeithaar, schapenhaar. Wordt gebruikt bij dansceremonies, maar ook om een patiënt in te wikkelen voor genezing. Coll. Textiel museum George Washington University, foto Wikimedia Sailko